

Correctievoorschrift HAVO

2010

tijdvak 2

geschiedenis

tevens oud programma

geschiedenis

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de *Regeling beoordeling centraal examen* vastgesteld (CEVO-09.0313, 31 maart 2009, zie www.examenblad.nl).

Deze regeling blijft ook na het aantreden van het College voor Examens van kracht.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Examens.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de *Regeling beoordeling centraal examen* van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
 - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;

- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 77 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld:
Vakinhoudelijke argumenten moeten afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijke publicaties.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Dynamiek en stagnatie in de Republiek

1 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

De groeiende bevolking kon niet worden gevoed doordat veengronden waren ingeklonken (waardoor grootschalige graanverbouw onmogelijk was). Dit probleem werd aangepakt door graan te importeren uit het Oostzeegebied.

of

De steden werden bedreigd door wateroverlast vanwege de vele binnenmeren. Dit probleem werd aangepakt door droogmakerijen.

2 maximumscore 3

De juiste combinaties zijn:

Fragment A hoort bij tijdvak 2.

Fragment B hoort bij tijdvak 4.

Fragment C hoort bij tijdvak 3.

Fragment D hoort bij tijdvak 1.

Indien vier combinaties juist	3
Indien drie of twee combinaties juist	1
Indien minder dan twee combinaties juist	0

3 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De wisselbank werd opgericht om kooplieden de mogelijkheid te bieden hun handel te financieren/het mogelijk te maken dat kooplieden niet met grote hoeveelheden geld hoefden te reizen 2
- Er kwam een koopmansbeurs, wat de kooplieden een centrale handelsplaats/de mogelijkheid bood informatie uit te wisselen 2

Opmerking

Alleen voor een juiste combinatie van instelling voor financiële dienstverlening en uitleg worden scorepunten toegekend.

Vraag	Antwoord	Scores
4	<p>maximumscore 4</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Door de uitvinding van het haringkaken/in zout conserveren van de haring (omdat daardoor de gevangen haring langer houdbaar bleef) kon de haring op grote schaal geëxporteerd worden <p>Uit de bron kunnen twee van de volgende takken van nijverheid worden genoemd (twee van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – tonnenmakerij (voor het inleggen van de haring) – scheepsbouw (van haringbuizen) – touwslagerij (voor het maken van de netten/het want) – zeilmakerij (voor het maken van de zeilen) – scheepssmederij (voor de uitrusting van het schip) <p>per juiste tak van nijverheid</p>	<p>2</p> <p>1</p>
5	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <p>Toen de WIC in 1621 het monopolie op de handel met West-Indië kreeg, werden alle andere handelaren uit de Republiek van handel op West-Indië uitgesloten. Schepen uit de Republiek die niet van de WIC waren en die met West-Indië handeldreven, werden daardoor illegaal (smokkel).</p>	
6	<p>maximumscore 3</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Van Dam beschrijft de belangrijke handel op de Oostzee (in graan, scheepsbehoeften en hout): de moedernegotie • Het verband dat Pieter van Dam legt tussen de Tachtigjarige Oorlog en de oprichting van de VOC is, dat door de oorlog met de Spanjaarden de VOC-handel pas mogelijk werd/het Spaanse verbod/het pauselijke decreet kan worden omzeild 	<p>1</p> <p>2</p>
7	<p>maximumscore 1</p> <p>Kern van een juist antwoord is, dat de beschrijving van de VOC in de ogen van het bestuur veel bedrijfsgeheimen/gevoelige informatie voor concurrenten bevat (die zij uit concurrentieoverwegingen geheim willen houden).</p>	
8	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <p>De bron lijkt betrouwbaar, omdat het gaat om</p> <ul style="list-style-type: none"> • een verslag van een ooggetuige/tijdgenoot die de gebeurtenissen zelf meemaakt/een directe waarnemer is • een persoonlijke brief van een schrijver die waarschijnlijk geen reden heeft de gebeurtenissen gekleurd weer te geven/een vrij neutrale weergave van de gebeurtenissen geeft 	<p>1</p> <p>1</p>

Vraag	Antwoord	Scores
9	<p>maximumscore 2</p> <p>Kern van een juist antwoord is: Langewagen is naast burgemeester ook belastingpachter, wat kenmerkend is voor het verdelen van baantjes door de regentenoligarchie (wat uit kan lopen op machtsmisbruik/corruptie).</p>	
10	<p>maximumscore 4</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="276 521 1321 629">• de hoge lonen in de steden in Holland / de dalende winsten van de Hollandse investeerders een verplaatsing naar de gebieden met lagere lonen (Twente/Brabant) aantrekkelijk maakten <li data-bbox="276 636 1321 784">• de buitenlandse concurrentie/de mercantilistische politiek van Engeland en Frankrijk de Hollandse concurrentiepositie had aangetast / textielexport belemmerde, waardoor de nijverheid in Holland achteruitging 	<p>2</p> <p>2</p>
11	<p>maximumscore 3</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="276 907 1321 1055">• vóór ongeveer 1750 graan het hoofdbestanddeel van de voeding uitmaakte, (en dat een groot deel van het inkomen aan voedsel moest worden besteed) waardoor verandering in de voedselprijzen direct gevolgen had voor de levensstandaard <li data-bbox="276 1061 1321 1169">• maar dat na ongeveer 1750 de aardappel in toenemende mate het hoofdbestanddeel van de voeding ging vormen (waardoor de prijs van aardappelen de levensstandaard ging bepalen) 	<p>2</p> <p>1</p>
12	<p>maximumscore 3</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is: Door het verpachten van de belastinginning</p> <ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="276 1332 1321 1400">• kreeg de overheid op korte termijn/snel de beschikking over het belastinggeld / was de overheid verzekerd van een vaste opbrengst <li data-bbox="276 1406 1321 1514">• maar dit leidde op langere termijn tot sociale onrust omdat de belastingpachters te ver gingen in hun inningsmethoden/zich weinig aantrokken van sociaal protest/door de bevolking werden gehaat <li data-bbox="276 1520 1321 1590">• wat blijkt uit de aanvallen op belastingpachters in 1672 / het pachtersoproer van 1747-1748 	<p>1</p> <p>1</p> <p>1</p>

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- In 1672, tijdens het Rampjaar, werd een groot deel van de Republiek bezet door de legers van Frankrijk en zijn Duitse bondgenoten / werd er binnen de grenzen van de Republiek oorlog gevoerd / was alleen de vloot succesvol 1
- waaruit bleek dat het landleger van de Republiek de invallers niet kon tegenhouden / dat er alleen op een sterke vloot gerekend kon worden voor de defensie van de Republiek 1
- Swildens verkondigt in de bron een genuanceerde opvatting, omdat hij aangeeft dat de Republiek weliswaar een sterk landleger nodig heeft 1
- maar dat dit niet kan worden betaald zonder een koopvaardij die door een sterke vloot beschermd wordt 1

14 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

In de jaren na 1780 blijkt dat de vloot van de Republiek zo verzwakt is, dat de Vierde Engelse (Zee)oorlog wordt verloren. Na 1780 neemt de welvaart in de Republiek daardoor sterk af (wat een bevestiging lijkt van de opvatting van Swildens).

Dekolonisatie en Koude Oorlog in Vietnam

15 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):

- Door de Japanse bezetting nam het (nationalistisch) verzet in Vietnam toe / werd het streven naar onafhankelijkheid gebundeld (in de Vietminh).
- Door het gezichtsverlies/machtsverlies dat Frankrijk tijdens de Japanse bezetting leed, nam het nationalisme/het streven naar onafhankelijkheid in Vietnam toe.
- Het machtsvacuüm dat na de Japanse capitulatie ontstond, versnelde het streven naar Vietnamese onafhankelijkheid.

per juiste reden 1

16 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

De Franse ambtenaar benadrukt de band tussen de Vietminh-leiding en de communistische leiders in Moskou. Vanwege de Koude Oorlog zullen de Verenigde Staten er de voorkeur aan geven Frankrijk te steunen in dit conflict.

Vraag	Antwoord	Scores
17	maximumscore 3 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • de dominotheorie 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • President Eisenhower verwacht dat het verlies van Indochina zal leiden tot het verlies van een reeks van andere landen (Birma, Thailand, Indonesië) / onherstelbare schade zal toebrengen aan de verdediging die van Japan, via Formosa en de Filippijnen naar het Zuiden loopt 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • De boodschap die president Eisenhower wil overbrengen is, dat de Verenigde Staten de strijd tegen de communisten in Vietnam van de Fransen zullen overnemen / veel belang hechten aan de verdediging van Vietnam 	1
18	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is: Eisenhower legt een verband tussen de politieke invloed van de Verenigde Staten in Azië en de economische belangen (grondstoffen). Dit bevestigt het vijandbeeld van de leiders van de communistische wereld dat de Verenigde Staten (als kapitalistische mogendheid) slechts uit zijn op de eigen welvaart / een vorm van Westers imperialisme bedrijven.	
19	maximumscore 3 Uit het antwoord moet blijken dat:	
	<ul style="list-style-type: none"> • beide landen verwachtten dat Ho Chi Minh de verkiezingen zou winnen / er een verenigd communistisch Vietnam zou ontstaan 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • de Verenigde Staten hier tegen waren vanwege angst voor uitbreiding van het communisme/de dominotheorie/de containmentpolitiek 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • China hier tegen was, omdat het geen behoefte had aan een sterk nationalistisch/op de Sovjet-Unie georiënteerd (communistisch) buurland / Vietnamese expansie in de richting van Laos en Cambodja vreesde 	1
20	maximumscore 2 Uit het antwoord moet blijken dat:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Ho Chi Minh met het tijdelijk toestaan van privé-bezit afweek van de communistische opvatting dat grond gecollectiviseerd moest worden 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Ho Chi Minh privé-bezit van grond tijdelijk toestond uit angst voor kapitaalvlucht / om te voorkomen dat hongersnood zou ontstaan / om zijn aanhang te vergroten 	1
21	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is: Arme boeren/medestrijders van de communisten in de bevrijde gebieden zouden er onder Ho Chi Minh op vooruitgaan. Hierdoor nam de aanhang van de communisten onder (arme) Zuid-Vietnamese plattelandbewoners sterk toe.	

Vraag	Antwoord	Scores
22	maximumscore 2 De juiste volgorde is: 3, 6, 1, 5, 2, 4.	
	<i>Opmerking</i> <i>Als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt één scorepunt toegekend.</i>	
23	maximumscore 3 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Met de bombardementen wilde de legerleiding de aanvoerroutes van de Vietcong (die deels door Laos en Cambodja liepen)/de Ho Chin Minh-route vernietigen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • President Johnson weigerde de goedkeuring voor de bombardementen, omdat hij wilde voorkomen dat China en de Sovjet-Unie rechtstreeks in de oorlog betrokken zouden worden/om escalatie te voorkomen / om de publieke opinie op zijn hand te houden 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • De beperkingen die Johnson oplegde droegen ertoe bij dat Operation Rolling Thunder niet slaagde/mislukte 	1
24	maximumscore 3 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • De politieke boodschap die de Noord-Vietnamese partijkrant wil overbrengen is dat alle Vietnamezen (zowel mannen als vrouwen) achter de communisten staan / dat Noord-Vietnam de strijd in het Zuiden zal winnen 	1
	wat in de foto naar voren komt in:	
	<ul style="list-style-type: none"> • de vastberaden houding (van de strijdster) 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • het buitgemaakte Amerikaanse wapen in haar handen 	1
25	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Een argument voor het versterken van de propagandaboodschap door het afdrucken van het commentaar is dat met haar levensgeschiedenis het leed van de Zuid-Vietnamese bevolking zichtbaar wordt 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Een argument tegen het afdrucken van het commentaar is dat zij door de kennis van deze achtergrond geen doorsnee Vietcong-guerrilla meer is / dat de strijdbaarheid van deze zwaar getroffen vrouw kan worden gezien als de persoonlijke wraakzucht van een enkeling / dat hieruit blijkt dat de oorlog veel slachtoffers kost 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

26 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):

- Door de vietnamisering van de oorlog werden steeds meer Zuid-Vietnamezen ingeschakeld bij de oorlogvoering.
- Door het gebruik van chemische wapens (agent orange) werd het verbouwen van gewassen op sommige plaatsen moeilijk.
- De gevechten op het platteland / de opmars van de Vietcong zette(n) de boeren steeds meer onder druk.
- Door de vele bombardementen werd het steeds gevaarlijker op het platteland, waardoor boeren naar de stad trokken.
- Door Diems beleid van de versterkte dorpen (strategic hamlets) werden veel Zuid-Vietnamese boeren gedwongen te verhuizen.

per juiste oorzaak

1

27 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Willem heeft als kritiekpunt op de Verenigde Staten dat zij:

- de Zuid-Vietnamezen aan hun lot overlaten, wat blijkt uit de eenzame Van Thieu (in Amerikaans uniform en met een Amerikaans machinegeweer) / uit de machteloosheid van president Van Thieu tegen het omringende water (het communisme in zijn land)
- een land achterlaten dat zij hebben verziekt/corrupt hebben gemaakt, dit blijkt uit de vuilnisbelt aan Amerikaanse consumptieartikelen/de doos met cocaïne/de spuit/de creditcard/het wrak van de limousine/de condoomdoos/de schedels

2

2

Opmerking

Alleen bij een juiste combinatie van een beeldelement met het kritiekpunt van de tekenaar worden scorepunten toegekend.

28 maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken dat de Vietnamoorlog zoveel geld kostte / het begrotingstekort zo sterk opliep door de oorlog, dat er onvoldoende geld beschikbaar werd gesteld om Johnsons plannen voor sociale hervormingen/voor de Great Society uit te voeren.

29 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Deze man heeft last van zijn ervaringen in Vietnam (paniek/pijn op de borst/benauwdheid), maar wordt niet begrepen door de arts (die hem valium geeft/adviseert in een papieren zak te ademen)/door de therapeut die vertelt dat het probleem bij hemzelf ligt (wat het Vietnamsyndroom versterkt).

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

30 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Tegenstanders van het Amerikaanse Vietnambeleid wezen erop dat de Verenigde Staten in Vietnam de kant kozen van een dictatoriaal regime / er in Vietnam niet in slaagden het Zuid-Vietnamese volk te bevrijden van een dictatuur, terwijl zij in de Tweede Wereldoorlog juist dictatoriale regimes hadden bestreden/gevochten hadden voor vrijheid/democratie.

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per school in het programma WOLF.
Zend de gegevens uiterlijk op 25 juni naar Cito.

6 Bronvermeldingen

- bron 1 Jan de Vries en Ad van der Woude, Nederland 1500-1815, de eerste ronde van moderne economische groei, Amsterdam 1995, pag. 47, 275, 259 en 239.
- bron 2 G. van Rijn en G.W. Kernkamp (red.), Nederlandsche historieprenten (1555-1900), Amsterdam 1910, pag. 123.
- bron 3 ontleend aan: [www.inghist.nl/retroboeken/vandam/Deel 1.1.](http://www.inghist.nl/retroboeken/vandam/Deel%201.1.), pag. 7-8
- bron 4 ontleend aan: Erik van der Doe, Perry Moree en Dirk J. Tang (red.), De dominee met het stenen hart en andere overzeese briefgeheimen (Sailing letters journal 1), Zutphen 2008, pag. 59-65.
- bron 5 J.H. Swildens, Vaderlandsch AB-boek voor de Nederlandsche jeugd, Amsterdam 1781, (de letter S) www.dbnl.org
- bron 6 Foreign Relations of the United States 1946, Vol. VIII The Far East, Washington 1971, pag. 63.
- bron 7 [http://facultystaff.richmond.edu/ebolt/history398/Domino Theory.htm](http://facultystaff.richmond.edu/ebolt/history398/DominoTheory.htm)
- bron 8 Bello, Walden, Ho Chi Minh, Down with Colonialism, Londen/New York 2007, pag. 99.
- bron 9 Tim Page, Another Vietnam, Pictures from the other Side, National Geographic Society 2002, pag. 158-159.
- bron 10 Tim Page, Another Vietnam, Pictures from the other Side, National Geographic Society 2002, pag. 158-159.
- bron 11 Propaganda, politieke tekeningen van Willem, Amsterdam 1979, pag. 73 (De nieuwe linie, 7 februari 1973).
- bron 12 Allan Young, The Harmony of Illusions: Inventing Post-traumatic Stress Disorder, Princeton 1995, pag. 245.